

de ongenaakbare
Bolkestein
1933-2025

Dik Verkuil

de ongenaakbare
Bolkestein
1933-2025

2026 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Herengracht 48, 1015 BN Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2026 Dik Verkuil

Omslagontwerp Suzan Beijer

Omslagbeeld Theo Meijer/Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen/
Haags Gemeentearchief

Foto auteur Jeannette Huisman

Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort

Zetwerk Mat-Zet bv

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5358 8

Inhoud

Woord vooraf 9

Inleiding 15

Deel 1 Een veelbelovende jongeman (1933-1960) 23

- 1 'Ik had nog nooit iemand zo horen praten.'
Frits en zijn familie (1933-1945) 24
- 2 'Al mijn fundamentele inzichten heb ik op die school gekregen.'
Het Barlaeus Gymnasium (1945-1951) 39
- 3 'Een vos die op alles afrent wat zijn eetlust prikkelt.'
Student in de VS (1951-1953) 57
- 4 'Hij was er toen al erg goed in anderen buiten zijn innerlijke roerselen te houden.'
Amsterdamse student (1953-1959) 64
- 5 'Een geaffaireerd jongmens vol hoge besognes.'
Bestuurder, schrijver, anticommunist (1954-1960) 78

Deel 2 Zestien jaar Shell (1960-1976) 101

- 6 'Ik lees verder vrij veel.'
Tien makkelijke jaren in Tanzania, Honduras, El Salvador en Londen (1960-1970) 102
- 7 'De geestelijke overstap van de olie naar de politiek.'
Indonesië, het verloren paradijs (1970-1972) 122
- 8 'Als Frits iets wil, dan doet hij het ook. Zonder overleg.'
Afscheid van Shell (1972-1976) 132

Deel 3 Een atypische VVD'er (1975-1989) 145

- 9 'Mijn god, waar ben ik aan begonnen.'
De strijd om een Kamerzetel (1975-1978) 146
- 10 'Als hij aan het woord was, veranderde de Kamer bijna in een collegezaal.'
Kamerlid (1978-1982) 156
- 11 'We leven in een keiharde wereld, waar genadeloze concurrentie heerst.'
Staatssecretaris en VVD-ideoloog (1982-1986) 175
- 12 'Nu hebben we een karakterachterstand.'
De coup tegen Nijpels (1986) 195
- 13 'Met een innerlijke glimlach.'
Opnieuw Kamerlid (1986-1988) 206
- 14 'Mijn partij heet Bolkestein.'
Minister van Defensie (1988-1989) 221

Deel 4 Oppositieleider (1990-1994) 243

- 15 'Ik zoek deze functie helemaal niet. Maar als ik word verkozen, doe ik het voor honderd procent.'
Fractieleader (1990-1991) 244
- 16 'Nog nooit heeft Nederland zo'n volksverhuizing moeten verwerken.'
Bolkestein en de multiculturele samenleving (1991-1992) 267
- 17 'Alleen zij die geen ideeën hebben veranderen nooit van idee.'
Bolkestein en Europa (1991-1992) 289
- 18 'Noemt u mij alstublieft geen intellectueel.'
Lijsttrekker (1993-1994) 303

Deel 5 Schrik en steun van Paars (1994-1998) 319

- 19 'Een heidens karwei.'
De formatie van Paars 1 (1994) 320
- 20 'Heeft u misschien last van selectieve verontwaardiging?'
Bolkestein triomfeert (1994-1995) 341
- 21 'Weg met de radicale chic. Leve de bourgeoisie!'
Bolkestein en het communisme (1995-1998) 364
- 22 'Beste Els.'
Bolkestein, de media en de MSD-affaire (1978-1999) 380
- 23 'Wat mijn partij vooral wil, is een volwassen debat in de Tweede Kamer.'
Over de clash of cultures, de NAVO en de euro (1996-1998) 395
- 24 'Ik word geen premier. Nee, dat wil ik niet.'
Schaduwstrijd met Wim Kok en afscheid van Den Haag (1998-1999) 414

Deel 6 De dwarse Eurocommissaris (1999-2004) 431

- 25 'Diesen Sprung von Saulus zu Paulus. Können Sie uns das erklären?'
De weg naar Brussel (1998-1999) 432
- 26 'Ze begaan stommiteit op stommiteit.'
Bolkestein en de Brusselse instellingen (1999-2004) 447
- 27 'Live to fight another day.'
Het liberaliseren van de interne markt (1999-2004) 472
- 28 'Dan slaat Nederland een pleefiguur in Europa.'
Tegen Fortuyn en voor Hirsi Ali (1999-2004) 496

Deel 7 Intellectueel aan de Amstel (2004-2013) 515

29 'Mijn naam is Frits Bolkestein... en ik ben inderdaad van de VVD.'

De vele meningen van een oud-politicus

(2004-2013) 516

30 'Ben ik misschien de tovenaar?'

Rutte, Verdonk en Wilders (1990-2019) 538

31 'The pen is mightier than the sword.'

Bolkestein en zijn magnum opus (1999-2013) 554

Deel 8 Het late leven (2013-2025) 573

32 'Zolang ik er ben, is de dood er niet.'

Op weg naar het einde (2013-2025) 574

Epiloog 591

Verantwoording 605

Woord van dank 617

Noten 621

Archieven 729

Interviews 731

Radio- en televisieprogramma's en video-opnames 734

Publicaties en lezingen van Frits Bolkestein 736

Overige geraadpleegde literatuur 744

Afkortingen 765

Persoonsnamenregister 767

‘Ik had nog nooit iemand zo horen praten.’

Frits en zijn familie (1933-1945)

Gegoede burgers

Frits Bolkestein hield zijn leven lang de geaffecteerde spraak die in zijn jeugd in Amsterdam-Zuid gebruikelijk was. Daarbij had hij ook nog ‘de geprononceerde stem’ van zijn moeder geërfd.¹ Het leek in het televisietijdperk geen voordeel voor een lijsttrekker, maar hij trok zich er niets van aan. Tegen de journalist Hans Maarten van den Brink begon hij in 1994 over de Romeinse politicus Publius Clodius Pulcher, die zijn aristocratische familienaam Claudius had veranderd in het volkse Clodius. ‘Hij zal ook wel platter zijn gaan spreken. Daar zou ik niets voor voelen,’ zei Bolkestein. ‘Soms is mijn accent een handicap, maar ik maak me er niet druk over. Ik dacht dat het ook niet zo opvallend meer was.’ Dat laatste getuigde van gebrek aan zelfkennis of van desinteresse, want zijn deftige tongval kon niemand ontgaan.²

De Bolkesteins behoorden tot de gegoede burgerij. Ze hadden een familiewapen en een familienaam waarvan de geschiedenis teruggaat tot de Middeleeuwen. De naam stamt af van Bulgersteyn, een versterkt stenen gebouw met torens dat tot de zestiende eeuw binnen de stadsmuren van Rotterdam stond. ‘Bulge’ betekent golf, waarmee werd aangeduid dat het kasteeltje, het ‘steyn’, aan de monding van de Rotte stond. De resten van Bulgersteyn werden in 1941 opgegraven tussen de Coolsingel en de Korte Hoogstraat; de straat die beide verbindt heet tegenwoordig Bulgersteyn. De bewoners van het kasteeltje, die zich Van Bulgersteyn of Van Bolgersteyn noemden, waren vooraanstaande burgers. Na het verval van het gebouw behoorden de Bolgersteijns, zoals ze zich toen noemden, tot de kleine burgerij. De naam veranderde in de achttiende eeuw in Bolkesteijn.

Bij de invoering van de burgerlijke stand maakte de 'ij' plaats voor de 'i'.³ Bolkesteins neven wezen met genoegen op het contrast met Joop den Uyl, die de 'ij' in zijn naam had veranderd in 'y', omdat dat gedistingeerder oogde.⁴

Met Frits' grootvader Gerrit Bolkestein (1871-1956) en diens broer Hendrik (1877-1942) klom de familie weer op tot de vooraanstaande burgerij. Gerrit en Hendrik waren de enige twee kinderen van een vrome calvinistische melkboer, een harde werker en een zwijgzame man die streng in de leer was en leefde met de angst dat hij niet door God uitverkoren zou zijn. Ze groeiden op aan het Frederiksplein in Amsterdam, in een souterrain met twee bedsteden waar het grondwater door de vloer kwam. Gerrit herinnerde zich later dat een zoontje uit een gezin dat boven hen woonde, zag dat er nog meer mensen in het huis waren en zei: 'Oh, moeder, daar wonen mensen in die kuil.'⁵

Frits' grootvader kon goed leren en kreeg na de lagere school een beurs voor kweekschool De Klokkenberg in Nijmegen. Hij verloor zijn geloof en nadat hij onderwijzer was geworden, trouwde hij met de zes jaar oudere veldwachtersdochter Johanna Meijer (1865-1961), met wie hij vier kinderen kreeg.⁶ Doordat zijn ouders spaarzaam waren en een erfenis kregen, konden ze de dienstplicht van hun zoons voor 650 gulden afkopen en Hendrik laten studeren.⁷ Hendrik ging als eerste van de familie naar het Barlaeus Gymnasium, studeerde klassieke letteren en werd socialist en hoogleraar Oude Geschiedenis. Frits had grote bewondering voor hem.⁸ In *Cassandra tegen wil en dank* vertelt hij dat zijn oudoom 'een mooi boek' schreef waarin hij aantoonde dat armenzorg en liefdadigheid ook vóór het christendom bestonden. Ook schrijft hij met kennelijke trots dat Hendrik 'een vlammend protest' liet horen toen de Universiteit Leiden in 1930 prinses Juliana een eredoctoraat toekende, zonder dat zij daar enige prestatie voor had geleverd.⁹

Frits' grootvader Gerrit Bolkestein was volgens zijn biograaf een bescheiden en zachtaardige onderwijsidealist.¹⁰ Hij werkte zich op en bracht het tot hoogste inspecteur van het middelbaar en gymnaasiaal onderwijs. Tegelijk was hij redacteur van het wetenschappelijk

maandblad van de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB). Na zijn pensionering werd hij in 1939 onverwacht minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen nadat de kandidaat die eerder was gevraagd zich op het laatste moment had teruggetrokken. Na een korte bedenktijd trad hij zonder anderen te raadplegen toe tot het kabinet – een blijk van de eigenzinnigheid die later ook kenmerkend was voor zijn kleinzoon. Met de andere ministers vluchtte hij in mei 1940 naar Londen, waar hij gedurende de bezetting lid was van de regering in ballingschap. Op 28 februari 1944 riep hij via Radio Oranje de Nederlanders op om na de oorlog dagboeken, brieven en ander materiaal beschikbaar te stellen dat een beeld kon geven van het leven onder de bezetting. Het bracht Anne Frank op het idee om na de oorlog haar dagboek over haar leven in het Achterhuis uit te geven.¹¹

Dat zijn grootvader vijf jaar in Londen verbleef, maakte hem voor Frits Bolkestein een man op afstand. Ook later had hij weinig contact met hem. Volgens hem heeft zijn grootvader geen politieke ambities bij hem gewekt. Het tegendeel zou het geval zijn geweest: hij hoorde zijn vader en grootvader eens bespreken dat politiek niets is voor mensen van niveau, vanwege de ‘sleetsheid’, het steeds weer herhalen van dezelfde leuzen. Zo dacht hij er zelf later ook over. Hij had een afkeer van politiek en vond het niet iets waar mensen van niveau zich mee zouden moeten bezighouden, zei hij in 2021. Hij voegde er wel aan toe dat hij er pas na zijn politieke carrière zo over was gaan denken.¹² Mogelijk heeft hij altijd een afkeer gehad van het voortdurend herhalen van dezelfde boodschap en dezelfde woorden, maar hij deed het wel. Hij realiseerde zich dat een politicus zonder herhaling geen succes kan hebben. ‘Oorspronkelijke politici graven hun eigen graf,’ schreef hij er in 1998 over. ‘Daarom falen echte intellectuelen in de politiek ook altijd. Herhaling is de moeder van de politiek.’¹³

Of zijn grootvader werkelijk geen voorbeeld is geweest, valt te betwijfelen. In Bolkesteins werkappartement aan de Amstel hingen de geschilderde portretten van zijn vader en zijn grootvader aan de muur, vanwaar zij op hem neerkeken. Dat suggereert toch dat Gerrit

Bolkestein voor hem niet onbelangrijk was. Bovendien zei zijn vriend Thijs Ornstein in 1990 in het televisieprogramma *Klasgenoten* dat Frits vlak na de oorlog net als zijn opa minister wilde worden. Ze kampeerden in 1946 bij een boer in Heiloo, waar ze verliefd werden op diens dochter. Volgens Ornstein vertelde Bolkestein het meisje dat zijn opa minister was geweest en hij dat later ook wilde worden. Bolkestein kon zich het meisje herinneren, maar niet dat hij had opgescheept over zijn opa. Hij had, zei hij, destijds ‘absoluut niet de ambitie om de politiek in te gaan’.¹⁴

Bolkestein was vernoemd naar zijn andere grootvader, Frits Meyjes (1867-1949), in zijn ogen een toonbeeld van een man die moeilijkheden overwon en daardoor het beste uit zichzelf haalde.¹⁵ Hijzelf leek wel op deze grootvader. Hij erfde van hem volgens zijn neef Folkert Bolkestein ‘moed, zelfvertrouwen en discipline, en de verwachting dat anderen daar ook over beschikken’. Volgens Frits’ broer Nico was opa Meyjes ook stug en gesloten, ‘moeilijk te begrijpen voor wie hem niet kent’.¹⁶

Frits Meyjes kwam uit een aanzienlijke familie, die sinds de achttiende eeuw scheepswerven en rederijen bezat in Amsterdam. Zijn vader verspeelde zijn kapitaal en emigreerde naar Engeland, zijn vrouw en kinderen in armoede achterlatend. Toen Frits sr. tien jaar oud was overleed zijn moeder en op zijn vijftiende werd hij beroeps-soldaat. Hij diende tot 1892 in het Koninklijk Nederlands-Indische Leger (KNIL), waarna hij in de Javaanse havenstad Semarang een baan kreeg als bankbediende. Hij trouwde daar met Maria Helena Veekman (1867-1943), een kleine, half-Javaanse vrouw, die vanwege haar schoonheid ‘de roos van Semarang’ werd genoemd. Bij de Escompto Bank maakte hij een succesvolle carrière, mede doordat hij in zijn vrije tijd diploma’s haalde. In 1908 werd hij directeur op het hoofdkantoor in Batavia, waarna hij de bank tot zijn pensioen in 1923 leidde. Hij keerde terug naar Nederland, waar hij ging wonen aan het Jan Willem Brouwersplein, het huidige Concertgebouwplein, in Amsterdam.¹⁷

Hoewel Frits’ grootvaders zich beiden op eigen kracht hadden opgewerkt, kwamen zijn ouders uit sterk verschillende milieus. Zijn

moeder groeide op in een typisch materialistische Indische omgeving, waarin positie en inkomen ‘allesbepalend’ waren, zijn vader in een familie die was verbonden met onderwijs en wetenschap.¹⁸ Frits’ moeder, Anna Margaretha Meyjes (1900-1997), werd op 16 december 1900 geboren in Semarang, als vijfde kind in een gezin dat uiteindelijk vier meisjes en twee jongens telde. Ze werd haar hele leven ‘Poel’ genoemd, een zelfverzonnen koosnaam. Haar eerste dertien jaar bracht ze op Java door, omgeven door bedienden. Op een foto uit 1910 is ze met haar zusjes te zien voor haar ouderlijk huis, een grote witte villa met op het erf een Spyker, een luxe auto van Nederlands fabricaat. Met haar zwarte haar en donkere huid had ze een duidelijk Indisch uiterlijk. In 1913 verhuisde ze met haar ouders naar Amsterdam, waar haar vader orde op zaken wilde stellen bij de Nederlandse vestiging van de Escompto Bank. Poel ging naar de Middelebare Meisjes School. Het was de bedoeling dat haar vader naar Indonesië zou terugkeren zodra de problemen bij de Amsterdamse vestiging waren opgelost, maar door de Eerste Wereldoorlog kon hij niet weg. In 1919 stapte hij alsnog met zijn vrouw op de boot naar Batavia. Voor Poel hadden ze een ‘net’ kosthuis gezocht. Zo kwam ze in Amsterdam-Zuid te wonen bij de familie Bolkestein, die het geld van een kostganger goed kon gebruiken.¹⁹

Frits’ vader Nico (1902-1975) was op 21 februari 1902 geboren in Nijmegen. Hij had twee oudere zusters en na hem volgde nog een broer. Vanaf 1907 woonde het gezin in Amsterdam, waar Nico in navolging van zijn oom Hendrik naar het Barlaeus Gymnasium ging. Hij kon zo goed leren dat hij een klas oversloeg en na vijf jaar slaagde voor zijn eindexamen. Hij ging rechten studeren en werd net als zijn oom lid van het Amsterdamsch Studenten Corps. Volgens de familieoverlevering werden Nico en Poel meteen verliefd op elkaar, hoewel dat gezien hun achtergrond niet voor de hand lag. Zij was als Indische bankiersdochter rijkdom gewend en in haar milieu was het niet ongebruikelijk neer te kijken op mensen met minder geld. Net als haar vader was ze veeleisend, ambitieus en zakelijk. Maar ze wilde ook uit haar ouderlijk milieu ontsnappen: ze vond haar vader een man zonder smaak en was ongelukkig met haar Indi-

sche uiterlijk. Toen ze eens met haar zussen een chic etablissement wilde bezoeken, werd zij als enige wegens haar donkere huid aan de deur geweigerd. Het droeg eraan bij dat ze zich wilde aanpassen aan het Hollandse milieu.²⁰

Poel was onder de indruk van de cultuur waarmee ze bij de Bolkesteins in aanraking kwam. Later vertelde ze dat ze was gevallen voor de intelligentie, eruditie en charme van haar man: 'Ik had nog nooit iemand zo horen praten.'²¹ Haar vader had verstand van geld, bij de Bolkesteins ging het over literatuur en de klassieke Oudheid. Nico maakte haast met zijn studie rechten. In vier jaar studeerde hij af. Op zijn 22ste vestigde hij zich als advocaat aan de Keizersgracht, en op 4 maart 1926 trouwde hij met Poel.²²

Nico en Poel gingen wonen aan de Amsteldijk, waar voor de bouw van de Berlagebrug een veerpontje de beide oevers van de Amstel verbond; Poel noemde de schipper de charon, de veerman van het Griekse dodenrijk. Al spoedig verhuisden ze naar Amsterdam-Zuid, waar ze de rest van hun leven bleven wonen.²³ Ze kregen drie zoons. Op 3 april 1927 werd Nico Anne geboren, die net als zijn vader Nico werd genoemd. Twee jaar later, op 17 mei 1929, volgde Gerrit Jan, roepnaam Jan. Vier jaar na Jan, op 4 april 1933, werd Frits geboren. In het geboorteregister werd hij ingeschreven als Frederik.²⁴

Fritsje

Frits Bolkestein groeide op in de Johannes Verhulststraat, die begon aan de achterkant van het Concertgebouw en parallel liep met de De Laressestraat. De omstreeks 1900 aangelegde straat bestond uit aaneengesloten herenhuizen met hoge plafonds en vier woonlagen. De Bolkesteins huurden van Poels vader de parterre en de eerste verdieping van nummer 194. Ze hadden een dienstmeisje, Elsje, dat een eigen kamertje had. Ook Frits had een eigen kamertje. Tegenover hen woonde de schaker Max Euwe, wereldkampioen van 1935 tot 1937.²⁵

Volgens Frits hadden zijn ouders een goed huwelijk. Ze waren op elkaar gesteld, en hij kon zich niet voorstellen dat een van hen ooit een 'amourette' had.²⁶ Er heerste thuis een deftige sfeer; er werd

nooit met stemverheffing gesproken, laat staan dat er werd geschreeuwd. Zijn vader was 'ethisch zeer precies'. Zijn moeder vertelde later aan haar kleinkinderen een anekdote die dat illustreerde. Ze had eens bloemen geplukt en wilde die aan haar man geven, maar hij zei: 'Die bloemen zijn niet van jou, die mag je niet plukken.'²⁷ Ook in andere opzichten was hij heel precies. Zo moesten alle klokken in huis gelijk lopen; op het hele uur ging hij in de hal staan luisteren of ze allemaal gelijk sloegen.²⁸ Hij was een gespannen man, die last had van pleinvrees.²⁹ Zijn bangigheid en nervositeit droeg hij over op zijn twee oudste zoons, maar niet op Frits, die karakterologisch meer een Meyjes was.³⁰

Nico Bolkestein was ook zwijgzaam en maakte een strenge indruk. Wim Westermann, die als klasgenootje een paar keer bij de Bolkesteins lunchte, herinnerde zich dat Frits' vader in een donker pak met een zwart vest en een gouden ketting aan het hoofd van de tafel zat, en dat de kinderen alleen wat mochten zeggen als hun iets werd gevraagd.³¹ In de ogen van een klasgenootje dat er vaker kwam, Louise Wiarda, was hij 'iemand voor wie je respect had en een beetje bang was'. Zijn echtgenote was levendig en spraakzaam; als er gasten waren hield zij de conversatie gaande. Louise vond haar 'ontzettend aardig' en 'beeldschoon'.³²

De zomers bracht het gezin door in Bergen aan Zee, waar een huisje werd gehuurd. Ze gingen erheen met de trein; een auto hadden ze niet. Frits, zijn moeder en zijn broers verbleven er wekenlang, terwijl zijn vader voor zijn werk heen en weer reisde.³³ Frits' moeder creëerde geen Indische sfeer. Zij had een voorkeur voor blank en blond en kookte niet Indonesisch, maar Hollands.³⁴ Frits' vader had net als later zijn oudste en jongste zoon moeite met feestjes, recepties en andere sociale evenementen. Naar toneel, concerten of andere opvoeringen ging hij niet. Hij vermaakte zich het liefst alleen op zijn studeerkamer met lezen en het oplossen van schaakproblemen.³⁵ Wel ging hij elke zondag met zijn gezin lunchen bij zijn schoonouders, al hadden ze elkaar weinig te zeggen.³⁶

Vanaf 1939 ging Fritsje, zoals zijn moeder hem nog lang zou noemen, naar de lagere school. Zijn ouders stuurden hem naar de Wil-